

تبارشناسی بازآفرینی شهری از بازسازی تا نوزایی

دکتر سهند لطفی

عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز

پاییز ۱۳۹۰

- www.ketab.ir
- سرشناسه : لطفی، سهند، ۱۳۵۵.
عنوان و نام پدیدآور : تبارشناسی بازآفرینی شهری از بازسازی نانوایی / سهند لطفی.
مشخصات نشر : تهران: آذرخش، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری : ۲۹۹ص: مصور، جدول، نمودار.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۸۸۱-۴۷-۹
قیمت : ۸۵۰۰۰ ریال
یادداشت : واژه‌نامه.
موضوع : نوسازی شهری
رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۰ ۷۶/ن ۹۰۵۳ NA۹
رده‌بندی دیویی : ۷۱۱/۵
شماره کتابشناسی ملی : ۲۶۶۲۴۴۱

آذرخش

www.azarakhshpub.com

تبارشناسی بازآفرینی شهری

از بازسازی تا نوزایی

مؤلف: دکتر سهند لطفی

چاپ اول: ۱۳۹۱

شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: کهنمویی زاده

حرونچینی: یوسفی ۰۹۱۹۷۳۳۶۶

قیمت: ۸۵۰۰۰ ریال

تهران - خیابان انقلاب - رویروی دانشگاه تهران - نیش خیابان
دانشگاه - پاساژ قرشنه - شماره ۱۳۲۰ کتابفروشی ارس

تلفن: ۶۶۴۱۷۳۴۲ - ۶۶۴۹۳۳۰۱

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۸۸۱-۴۷-۹

فهرست

- ۹..... * پیش درآمد
- ۱۱..... * مقدمه

فصل اول

- ۱۵..... مقدمه
- ۱-۱- تعریفی آغازین برای «مرمت و حفاظت شهری» ۱۵
- ۲-۱- همراهی مفهوم «مرمت و حفاظت شهری» و مفهوم «زمان» ۱۸
- ۱-۲-۱- سیر تکوین مفهوم «زمان» و ارتباط آن با «مرمت و حفاظت شهری» ۱۹
- ۲-۲-۱- روح زمانه ۲۱
- ۳-۲-۱- «روح» این «زمانه» ۲۴
- ۴-۲-۱- «زمان وارگی» در فضاهای شهری ۲۵
- ۵-۲-۱- دوره‌بندی تاریخی - مبنایی برای تحلیل سیر تحول «مرمت و حفاظت شهری» ۲۷
- ۳-۱- زمان و دوین مایه دگردیسی و پایایی: چهارچوبی مفهومی - نظری در «مرمت و حفاظت شهری» ۲۸

- ۱-۳-۱- «دگردیسی» و «پایایی» ۳۰
- ۲-۳-۱- ضریب‌هنگ «نوارگی» ۳۱
- ۳-۳-۱- نظریه پیشرفت علم - تکمله‌ای بر دگردیسی شهر، و تحول «مرمت و حفاظت شهری» ۳۳
- ۴-۳-۱- «حضور» و «تداوم» یا «بردارهای پایایی» ۳۶
- ۵-۳-۱- همگرایی «دگردیسی» و «پایایی» ۳۸
- ۴-۱- نتیجه: چهارچوبی مفهومی - نظری برای «مرمت و حفاظت شهری» ۳۹
- پی نوشت‌های فصل اول ۴۲

۲۱۵.....	۱-۱-۱۱- پیمان نامه بین المللی حفاظت از «میراث ناپیدا»
۲۱۶.....	۱-۱-۱۲- بیانیه بم
۲۱۷.....	۱-۱-۱۳- یادنامه وین
۲۲۰.....	۱-۱-۱۴- بیانیه ستول
۲۲۲.....	۱-۱-۱۵- بیانیه جیان
۲۲۴.....	۱-۱-۱۶- اظهار نامه بیت المقدس (۲۰۰۶): کارگاه بین المللی شیوه های نوین «مرمت و حفاظت شهری»
۲۲۵.....	۱-۱-۱۷- پیشنهاد «ایتیانو» [بازنگری «منشور ونیز»] (۲۰۰۶)
۲۲۷.....	۱-۱-۱۸- تحلیلی بر اسناد «مرمت و حفاظت شهری» معاصر
۲۳۶.....	۲-۴- نگاهی به دیگر گونی مفاهیم و واژگان «مرمت و حفاظت شهری» معاصر
۲۳۷.....	۱-۲-۴- مفاهیم و واژگان پایه ای «مرمت و حفاظت شهری»
۲۴۰.....	۲-۲-۴- بازتعریف مفهوم «میراث»
۲۴۲.....	۳-۲-۴- واژگان «مرمت و حفاظت شهری» و ملاحظات نوین اقتصادی - اجتماعی
۲۴۵.....	۴-۲-۴- واژگان «مرمت و حفاظت شهری»: پیش بینی سازوکارهای اداری - اجرایی
۲۴۷.....	۵-۲-۴- گسترش مفهوم واژگان «مرمت و حفاظت شهری»
۲۴۹.....	۶-۲-۴- گذار از «واژگانی شهری» به «نوزایی شهری»
۲۵۰.....	۳-۴- نتیجه: «مرمت و حفاظت شهری» و چشم انداز رشدیابنده واژگان
۲۵۳.....	پی نوشت های فصل چهارم

فصل پنجم

۲۶۱.....	مقدمه
۲۶۱.....	۱-۵- بازنمایی سیر نگرش به «مرمت و حفاظت شهری» معاصر
۲۶۵.....	۲-۵- «مرمت و حفاظت شهری» معاصر: شباهت در «آیند» - تنوع در محصول
۲۶۷.....	۳-۵- تکوین «مرمت و حفاظت شهری یکپارچه»
۲۶۸.....	۴-۵- برداشت های «آموزه ای - راهبردی»
۲۷۱.....	۵-۵- پایان سخن
۲۷۵.....	• فهرست منابع فارسی
۲۷۷.....	• فهرست منابع لاتین
۲۷۷.....	• فهرست منابع اینترنتی
۲۹۳.....	• واژه نامه

پیش درآمد

واقعیتی که امروز با عناوینی متنوع در چهارچوب موجودیت «مرمت شهری» مطرح می‌شود، و در برداشتی ساده تلاش خود را معطوف به آفریدن دوباره شهر از منظرهای گوناگون می‌دارد، پیشینه‌ای معنادار و همگام با سیر تحول تاریخ معاصر داشته است. به تعبیری باید گفت مرمت شهری امروز، برآمده از یک قرن تحول در برداشت از شهر و همپای آن دگرذیسی است که در مفاهیم بنیادین و نیز در شیوه حیات شهری و کارکرد آن به مثابه موجودیتی کالبدی و مملو از محتوایی چندگانه روی داده است. کندوکاو پیرامون این سیر تحول و جریانی که نهایتاً ما را به دوران «نوزایی شهری» رسانده است، موضوع اصلی این کتاب است. دستمایه اصلی کتاب، پژوهش‌هایی است که از سال ۱۳۸۲ و در قالب بازخوانی جریان مرمت شهری طی دوره دکترای شهرسازی آغاز گردید. تدوین بخشی از این آموزه‌ها شکل رساله‌ای به خود گرفت که تمرکز اصلی آن بر موضوع «بازآفرینی شهری» و «نوزایی» بود؛ حال آنکه لازم می‌نمود نوعی خط سیر و بازسنجی کنش مرمت شهری تدوین گردد، و شرایط شهری و موضع مرمت شهری در قبال این شرایط را در بازه‌های مشخص تاریخی و نظری تبیین نماید. واقعیت این است که مانند بخش عمده‌ای از مباحث شهرسازی، مرمت شهری نیز آنگونه که می‌باید از چشم اندازه‌های گوناگون مورد مذاقه قرار نگرفته و نوعی رویکرد در آن واحد مبتنی بر قطعیت و ابهام برای آن وجود داشته است. سستی و خطاهای متعدد و گریته برداری‌های چاره‌نما از روایت‌های گوناگون مرمت شهری، موجب گردیده حتی در مقام واژه‌پردازی، مفاهیم چندگانه‌ای از واژگان واحد مستفاد شود، و توافق معناداری بر سر مصادیق یا روش‌های اقدام شهرسازانه در شهر وجود نداشته باشد. با این تفسیر، تلاش‌هایی که تا قبل از این برای رسیدن به نوعی «زبان مشترک» در حیطه مرمت و حفاظت شهری ایران به وقوع پیوسته می‌باید همچنان ادامه یابد. متن فرارو، تلفیقی است از دستاوردهای پژوهش سالهای قبل نگارنده که محتوای آن چند سالی است در کلاس درس مرمت شهری، که البته نام‌های دیگری دارد و عناوین مصوب بهسازی و نوسازی و بافت فرسوده و... بر آن نهاده‌اند، تدریس شده است. تا همین اواخر، افت و خیزهای روزگار در گذر، برای گردآوری این مجموعه، و تدوین آن به شکل منبعی منسجم، مجالی نداده بود. در همین حال، تجربه تدریس، خلاء فقدان منابع فارسی که مخاطب خود را با مبانی پیشینه‌ای، فکری و نظری «بازآفرینی» و «مرمت و حفاظت شهری» معاصر آشنا سازد را آشکار ساخته است؛ پس چه بهتر اینکه مرقعی از آنچه فراهم آمده همان سالهاست، هرچه زودتر در اختیار دانشجویان و فرهیختگانی که در این وادی گام برمی‌دارند قرارگیرد، تا ارتباطی بی‌واسطه باشد، و ادامه کوره راهی که پژوهشش می‌خوانیم را نیرویی دوباره گردد. گستره مورد توجه این کتاب، پهناور است و به سرعت در حال تکوین و تکامل، از همین رو، محتوای پیش رو، تنها بدایت و آغازی خواهد بود بر مفاهیم و سیری که به زعم

نگارنده، خواهد توانست مبنای لازمی را برای ورود به مباحث عمیق‌تر مرمت و حفاظت شهری فراهم آورد؛ همان نیازی که گمان واثق هست بر وجودش. سرآخر تأکید بر این نکته را لازم می‌دانم که استاد ارجمند و بزرگوارم، جناب آقای دکتر سید محسن حبیبی، آغازگر راستین این راه بوده‌اند، و به همین معنا، راهنمایی و اشارت‌های ارزشمندشان چون همیشه فراراه این پژوهش و بنیان‌های فکری آن قرار داشته است؛ در همین پایانِ آغاز، بار دیگر از ایشان سپاسگزارم.

سهند لطفی - پاییز ۱۳۹۰

www.ketab.ir

موضوع این کتاب «مرمت و حفاظت شهری» معاصر است؛ موضوعی که اکنون در جوامع علمی و محافل حرفه‌ای شهرسازی ایران، آن را بیشتر با عناوینی مانند «مرمت شهری»، «بهرسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده» و «بازسازی و نوسازی شهری» می‌شناسند. عنوانی که برای این سلسله فرآیندها، در نوع متکاملشان برگزیده شده، «حفاظت و بازآفرینی شهری» است. «حفاظت و بازآفرینی شهری»، معادلی خواهد بود بر روایتی معاصر از «مرمت و حفاظت شهری» که بنابر فاصله زمانی مورد تمرکز کتاب برگزیده شده است. این کتاب در چهارچوبی نظری و کیفی، تلاش خواهد کرد تا موضوع «حفاظت و بازآفرینی شهری» را با مجموعه عواملی که در شکل دادن به ماهیت و موجودیت امروزش نقش داشته‌اند مورد واکاوی و بازشناسی قرار دهد، یک بار موضوع را به جزئیات قطعه قطعه نماید، و بار دیگر و در انتها اجزای آن را برای رسیدن به تصویری واضح‌تر در کنار هم قرار دهد.

آن طور که در فصل‌های کتاب خواهد آمد، وجه تمایز آن با پژوهش‌هایی که تاکنون درباره موضوع مرمت شهری صورت پذیرفته، رویکرد نسبتاً متفاوتی است که به «مرمت و حفاظت شهری» وجود داشته است. با این توضیح، ضمن معتبر شمردن بسیاری از دستاوردهایی که حرکت‌های شهرسازانه، در خلال تجربیات «مرمت و حفاظت شهری» دهه‌های گذشته به آن دست یافته است، سعی در پیش کشیدن بحث‌هایی خواهد شد که تا کنون توجه کمتری را، به ویژه در کشور ما، به خود معطوف داشته‌اند. در این نوشتار، علاوه بر آن که بازه زمانی مورد تأکید، سالهای پایانی قرن بیستم و آغازین قرن بیست و یکم است، وجه مورد بحث، اساساً بر این مورد استوار است که در روایت «معاصر» از «مرمت و حفاظت شهری»، موضوع «توسعه» چگونه در کنار «حفاظت» قرار می‌گیرد، مفاهیم و شرایط «حفاظت و بازآفرینی شهری» چیست، و سازوکار این گونه از «مرمت و حفاظت شهری»، با پرداختن به چه جوانبی به سوی هدف هایش حرکت می‌کند؟

اگر در مقیاسی کلی، شهر که حوزه جستار «مرمت و حفاظت شهری» است در نظر آورده شود، و این واقعیت نیز مورد پذیرش قرار گیرد که جهان در دهه‌های اخیر، شهری و شهری‌تر شده است (Burgel, 2000)، می‌توان به این نکته پی برد که چرا «شهرسازی» به عنوان یکی از اصلی‌ترین عوامل شکل دهنده به این شهر، از اهمیت برخوردار است. اما مسئله اصلی اینجاست که این «شهرسازی»، دیگر یک مفهوم عام، کلی، مکتبی و تاریخی نیست، و برخلاف تصور عامه که هنوز به جای خود باقی است، صرفاً شامل نوعی از «مهندسی شهری» با حواشی و ملحقات آن نمی‌شود. تبیین همین نکته است که ما را به تعریف «مرمت و حفاظت

شهری» ای می‌رساند که می‌تواند سرآخر و به عنوان محصول نهایی، «بازآفرینی شهر» را در همه ابعاد آن به همراه داشته باشد، و «نوزایی» کالبدی و محتوایی را همزمان در برگیرد.

نکته دیگری که پرداختن به موضوع «حفاظت و بازآفرینی شهری» را ضروری می‌نماید، تصویر ناصحیحی است که از مفهوم «مداخله» یا «اقدام» شهرسازانه وجود دارد، و به غلط شهرسازی را تنها یا قویترین عامل تعیین کننده خط مشی مرمت یا روزآمد ساختن شهر می‌پندارد. به این تعبیر، شهرسازی یا «مرمت و حفاظت شهری» ای که در پس این تفکر وجود دارد، پیش بینی و رقم زدن تمام واقعه‌های شهری را به عهده خواهد داشت؛ در حالی که این تصور صحیح نیست. «حفاظت و بازآفرینی شهری»، در مقابل، به مانند جریان موسیقی است که در آن، هم نتها و نواها واجد ارزش‌اند، و هم سکوت‌ها، موسیقی ساز. مداخله در شهر نیز درست چنین حالتی دارد. گاه می‌باید نواخت، و گاه می‌باید سکوت کرد؛ و این به عهده سازوکار شهرسازانه یک شهر است که مکان، زمان و تواتر «مداخله» ها و «عدم مداخله» ها را مشخص کند. در متن کتاب، به این مفهوم اشاره خواهد شد که نقطه‌های «سکوت» چرخه آگاهانه «حفاظت و بازآفرینی شهری»، مجال‌های به وقوع پیوستن واقعه‌ها، و به گوش رسیدن «نت» های گرم زندگی اجتماعی است، منبر می که از آن با عنوان افزودن بر «درجه آزادی» و «انعطاف پذیری» فضاها، شهری تعبیر خواهد شد.

اگر «شهرسازی امروز»، بخواند دغدغه شکل و یا سروسامان دادن به «شهر زمان حال» را داشته باشد، ناگزیر است که قواعد و ظرایف وارد شدن در چنین عرصه‌ای را بداند، و با درک صحیح از «روح زمانه» و «شرایط شهری»، خود را به سوی «حفاظت و بازآفرینی شهری» سوق دهد. به این منظور، بخش مهمی از جستار نظری - تاریخی این کتاب، سعی در تبیین «مرمت و حفاظت شهری بازآفریننده»، از طریق ریشه یابی و «قطع گذاری تاریخی آن، و بررسی جوانب تطبیق‌پذیری آراء کشورهای مبدا در کشورهای مقصد» دارد.

امروزه، «حفاظت و بازآفرینی شهری» اصلی‌ترین نیروی محرکه شکل دهنده به شهرها بوده، و کلید موفقیت آن، پرداختن همزمان به «توسعه» و «حفاظت» است. از سوی دیگر، این واقعیت انکارناپذیر وجود دارد که اهمیت شهرها، در سازمان یافتگی جهان امروز و در عرصه رقابت بین المللی تا حدی است، که فکر ایجاد شهرهای جدید، یا شهرسازی بر «بوم سپید»، مدتهاست که کنار گذاشته شده، و یا به جریانی فرعی تبدیل شده است. امروز، توجه اصلی شهرسازی به توسعه‌هایی است که می‌تواند در دل شهرهای موجود شکل بگیرد؛ نام شهرها حفظ می‌شود، هویتی که ریشه در پیشینه تاریخی و فرهنگی دارد، به عنوان شناسه‌ای با ارزش نگهداری می‌شود، و در مقابل، شهر برای پذیرش کارکردها و یا ارائه «خدمات» جدید، مجهز می‌گردد. اگر در این مفهوم تأمل بیشتری شود، هماهنگی و همگامی «توسعه» و «حفاظت»، اجتناب ناپذیر به نظر می‌رسد.